

det overdrevne i forestillingerne om senmiddelalderens enorme forbrug af kød, påstande som var blevet bragt udokumenteret til torvs af forrige århundredes tyske historikere, men som siden navnlig Wilhelm Abel har systematiseret og underbygget – og bragt i organisk sammenhæng med hans undersøgelser af senmiddelalderens kriser og 1500-tallets real-lønforringelser. Fremfor alt finder vi disse synspunkter i hans to nu klassiske værker *Agrarkrisen und Agrarkonjunktur* og – for Tysklands vedkommende mere udførligt – i *Geschichte der deutschen Landwirtschaft vom frühen Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert*.

Fra tysk side påpegede bl. a. Franz Irsigler, at borgernes kødopkøb i Köln ligesom kornopkøbene kunde tyde på en tydeligt sæsonpræget og delvis komplementær rytme, som ganske vist også underkastes krisevirkninger, og som atter som kornopkøbene har gennemløbet forvandlinger af økonomiske eller sociale grunde. Fra dansk side må det nok fremhæves, at lübske, hamburgske og lüneburgske *Knochenhauers* optræden i hertugdømmerne og kongeriget i 15. århundrede (indtil danske købmænd overtog øksneeksporten) bliver meningsløs under Franz Lernalers forudsætninger, som nok er for kategoriske. Vi savner med andre ord systematiske studier over konsumtionens omfang og sammensætning i storbyer som hansestæderne (og iøvrigt også Köln, hvor danske stude dukker op 1492). Dr. Heinz Wieses studier (som tilhører Abels skole) udtømmer ingenlunde emnet (jf. *SEHR XVIII*, 1970, s. 69 ff.), medens Wolfgang Berges studier over *Das St. Georgs-Hospital zu Hamburg* (Hamb. 1972, især s. 79 ff. og 137 ff.) præsenterer et interessant materiale, som blot næppe dementerer Abels resultater.

Der er således i den aktuelle situation på mange måder lagt op til diskussion af Wilh. Abels teoretiske grundsynspunkter og af hans resultater. Som nævnt har Franz Irsigler – blandt andre – taget afstand fra Abels betoning af de demografiske faktoreres vægt ikke blot for kornprisdannelsen på kort sigt, men også for deres langtidstendenser. Og videre har diskussionen rejst tvivl om resultaterne af hans vigtige analyser af produktion og forbrug af vegetabiliske og animalske varer, en tvivl som uanset dens berettigelse må påkalde forstærket socialhistorisk forskning. De to nævnte af Wilh. Abels hovedværker (der er også andre) har allerede tidligere været udførligt drøftet i *Historisk tidsskrift* (12. r. III, 1968–69, s. 268 ff.; 12 r. IV, 1969–70, s. 479 ff. og 12. r. VI, 1973, s. 649 ff.); en egentlig anmeldelse udelukker sig altså af sig selv, men der kan dog – ikke mindst deres kvalitet og centrale placering taget i betragtning – være al mulig grund til at gøre tidsskriftets læsere opmærksom på udsendelsen af de nye, forøgede oplag. Men samtidig også at gøre opmærksom på, at forøgelsen helt overvejende består i inddragelse og indarbejdelse af det nye materiale, som er fremkommet siden det foregående oplag; sine teoretiske og saglige hovedsynspunkter har Wilh. Abel af gode grunde ikke ændret.

E. Ladewig Petersen

Walter Ulmann: *Medieval Foundations of Renaissance Humanism*. London, Paul Elek, 1977. 212 s. £ 6.95.

Der er efterhånden gjort mange forsøg på at forklare baggrunden for den kulturblostring, man kan iagttage i det italienske *quattrocento*, og som traditionelt betegnes som renaissancehumanismen. Berømt – og forkæret – er Hans Barons *The Crisis of the Early Italian Renaissance* fra 1955 (1966<sup>2</sup>), hvori fænomenet søges forklaret på baggrund af den politiske krise i Italien i 1400-tallets tidligste år, og hvori resultatet deraf beskrives som *civic humanism*.

Walter Ullmann står tydeligvis i gæld til Hans Baron, men går adskilligt mere radikalt til værks end denne. Ullmann finder de første impulser til renaissancehumanismen allerede i det 11.-12. århundredes investiturstridigheder og den deraf aktualiserede anvendelse af romerretten fra de verdslige herskeres side; dette medfører, hvad Ullmann kalder »the rebirth of natural man« (andetsteds også beskrevet som »original homo« og »unregenerate man«), hvis modsætning er den kirkelige opfattelse af mennesket som et »regenerated creature«, der først har fået sin egentlige mening og betydning i dåben, ved »baptismal rebirth«, som det udtrykkes. Ullmann fortolker med andre ord renaissancehumanismens opståen som resultatet af en historisk betinget menneskelig metamorfose, hvis udvikling går fra en kirkeligt domineret, kristeligt begrundet antropologi til en verdsligt domineret, politisk begrundet opfattelse af mennesket betragtet som et re-naturaliseret væsen.

Til denne unægteligt spekulative grundmodel føjer Ullmann en række hasarderede, af og til ligefrem umulige iagttagelser og påstande. Fejlagtigt er det således, når han som led i en argumentation hævder, at Thomas Aquinas, anteciperende renaissancehumanismen, sætter sig ud over den doktrinære opfattelse af de fire kardinaldyder, når han taler om *virtus politica* (s. 167 f.). Ligeledes kan en påstand som den, at Petrarca betragtede middelalderen som mørk »precisely because it was not mere natural men but 'new creatures', that is, baptismally reborn men, who were the *dramatis personae*« (s. 104) ikke udspringe af mange siders læsning af Petrarca. Mest fatal er imidlertid Ullmanns analyse af det centrale begreb *studia humanitatis*. På side 115 hedder det f. eks: »The appeal to cultivate the *studia humanitatis* involved an expansion of all knowledge relative to humanity as such, for next to metaphysics there was now physics, next to theology there was now the social-human science«. – Bortset fra, at det må forblive et spørgsmål, hvilket indhold sidstnævnte videnskab præcist dækker over, er det vanskeligt at finde blot antydning af belæg for en sådan påstand i renaissancehumanistiske kilder. Det anakronistiske i Ullmanns forståelse af begrebet tydeliggøres iøvrigt, når det sammenholdes med et senere afsnit, hvor det om *studia humanitatis* bl. a. hedder: »Their utility to politics and State receded into the background. What became quite clearly discernible from the early fifteenth century was a specialization of several intellectual disciplines which related to the literary, cultural, educational, and aesthetic studies of the ancients. These studies constitute what is commonly understood as renaissance humanism« (s. 169 f.). *Studia humanitatis*, som Ullmann iøvrigt noget forvirrende betegner som »an auxiliary science«, har således mistet sin oprindelige betydning allerede i begyndelsen af det 15. århundrede – altså netop på den tid, hvor begrebet første gang overhovedet formuleres og langsomt får programmatisk karakter.

Ullmanns overordnede teser bruges alt for skematisk til at presse holdninger og synspunkter ud af kilderne, som disse ikke kan bære. Emnet for bogen er centralt, men bogens værdi reduceres af for mange ubegrundede postulater, hvor kilderne tier, eller ligefrem modsiger.

Erik Petersen

#### NYERE OG NYESTE TID

Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essays in Honour of Paul Oskar Kristeller.  
 Edited by Cecil H. Clough. Manchester & New York, Manchester University Press-Alfred F. Zambelli 1976. 555 s. £ 18.50.

Kun få af efterkrigstidens lærde har så markant præget den idé- og kulturhistoriske udforskning af den italienske renaissance som P. O. Kristeller. Han blev født i Berlin 1905